

Franciszek Kapusta

Katedra Agrobiznesu Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach

Agrobiznes – stan i możliwości rozwoju (Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej – Siedlce, 8–9.06.1995)

W dniach 8–9 czerwca 1995r. w Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa na temat: "Agrobiznes – stan i możliwości rozwoju". Na Konferencji przedstawiono 37 opracowań pracowników naukowych: z Polski – 24, Białorusi – 2, Czech – 2, Estonii – 4, Jugosławii – 1, Rosji – 1 i Słowacji – 3.

Podjęte w opracowaniach zagadnienia dotyczyły różnych sfer działalności agrobiznesu Polski, krajów z których pochodzili autorzy referatów, a także innych państw, jak: Unii Europejskiej (ogólnie), a szczegółowiej – spółdzielczości w Danii i Francji. W tej sytuacji przedstawienie treści obrad konferencji w krótkiej notatce jest bardzo trudne.

F. Kapusta w referacie "Agrobiznes i jego współczesne oblicze" nawiązał do referatu Davisa na konferencji naukowej w Bostonie w 1955 r., kiedy to po raz pierwszy przedstawiono koncepcję agrobiznesu. Po raz drugi – w sposób bardziej kompleksowy – koncepcja ta została przedstawiona przez Davisa i Goldberga w 1957 r. w publikacji "A Concept of Agribusiness".

W literaturze polskiej, po długotrwałych sporach natury ideologicznej, agrobiznes został zaakceptowany i jest na ogół utożsamiany z gospodarką żywnościową. Niektórzy autorzy wręcz uważają, że agrobiznes i gospodarka żywnościowa to synonimy. Autor jest odmiennego zdania. Aby udowodnić słuszność swoich poglądów, zestawiał obok siebie takie cechy agrobiznesu i gospodarki żywnościowej, jak: cele działania, pojęcie i zakres działania. Z porównania tych cech wynika zasadnicza różnica między agrobiznesem i gospodarką żywnościową. Agrobiznes jest pojęciem szerszym. Obejmuje on bowiem wszystkie te działalności, które bazują na surowcach rolniczych; żywnościowych i nieżywnościowych – zyskujących znów na znaczeniu. Ponadto obejmuje działalności gospodarstw rolnych, mające na celu pełniejsze wykorzystanie posiadanych zasobów czynników produkcji niekoniecznie związane z gospodarką rolną (szerzej żywnościową).

Kreśląc szanse i zagrożenia dla agrobiznesu, Autor stwierdza, że produkty rolnicze służą do:

- 1) w stanie naturalnym i przetworzonym – do spożycia przez ludzi;
- 2) w stanie naturalnym i przetworzonym – jako środki produkcji;
- 3) przerobu na artykuły nieżywnościowe;
- 4) w stanie naturalnym i przetworzonym – do obrotu międzynarodowego.

Szukając szans rozwoju poszczególnych gałęzi agrobiznesu, Autor zestawia istniejący poziom wyżywienia ludności w Polsce z docelową normą (wyznacznikiem zalecanym D) i stwierdza zróżnicowanie w tym zakresie: dodatnie i ujemne. Tam gdzie istnieje niższy poziom spożycia artykułów od zalecanych norm żywieniowych, widzi możliwość szybszego tempa rozwoju niż tempo przyrostu naturalnego, i odwrotnie. Do gałęzi niedorozwiniętych między innymi zalicza produkcję i przetwórstwo: mleka, jaj, owoców, warzyw i roślin strączkowych, a także rybołówstwo. Natomiast spowolnione tempo widzi w przemyśle cukrowniczym, mięsny i tłuszczowym.

W gospodarowaniu produktami rolniczymi (i ich pochodnymi) Autor dostrzega dwie, pozornie sprzeczne, tendencje:

1. Pogłębianie procesu przetwórczego i pełniejsze wykorzystanie surowców rolniczych dla produkcji żywności przez nowe kierunki ich wykorzystywania;
2. Poszerzanie wykorzystania surowców rolniczych i pochodnych półproduktów do celów nieżywnościowych.

Jako przykłady pierwszej tendencji omawia wykorzystanie krwi zwierzęcej, serwatki i części roślin (produkcja barwników naturalnych). Przykładami zaś drugiej tendencji są: alkohol etylowy – jego zastosowanie jako paliwa i w przemyśle (gumowym, farmaceutycznym itp.); skrobia – w produkcji opakowań ekologicznych; zastosowanie rzepaku w produkcji biodizla oraz wykorzystanie roślin uprawowych do produkcji włókien naturalnych.

Zarówno pierwsza, jak i druga tendencja sprzyja ochronie środowiska naturalnego.

Według **M. Dębniowskiej** i **D. Glaza** agrobiznes może mieć węższe ujęcie. Odnosi się on wówczas do związku między gospodarstwem rolniczym, zajmującym się wytwarzaniem dóbr o charakterze rolniczym, a działalnościami pozarolniczymi. Powiązanie w ramach gospodarstwa rolniczego produkcji rolniczej z innymi działalnościami (usługową, przetwórczą, handlową lub inną) daje podstawę do szybkiego rozwoju podmiotów w rolnictwie. Spowoduje to także poprawę sytuacji materialnej rodzin rolniczych. Koncepcja agrobiznesu sprowadza się do tego, iż nowoczesny rolnik jest specjalistą nie tylko w zakresie uprawy roślin i chowu zwierząt, ale także w procesie magazynowania, przetwarzania i dystrybucji produktów rolnych.

W celu powiększenia przychodów dąży do lepszego wykorzystania zasobów czynników poprzez rozwijanie takich działalności, jak: agroturystyka, usługi warsztatowe, przemysł przetwórczy, handel itp. Autorki omawiają rozwój tych działalności w gospodarstwach woj. olsztyńskiego i ich wpływ na ekonomikę gospodarstw.

Zagadnienie rozwoju agrobiznesu w gminie przedstawili: B Wojciechowska-Ratajczak i A. Bołtromiuk.

B. Wojciechowska-Ratajczak omówiła wadliwą strukturę polskiej gospodarki żywnościowej, gdzie rolnictwo angażuje ok. 80% potencjału tej gospodarki, a wytwarza ok. 40% jej produkcji czystej. Mając na uwadze poprawę przychodowości gospodarstw rolnych, rozpatruje różne warianty rozwiązań – od powiększenia obszaru gospodarstw po podjęcie nowych działalności. Nie widzi jednak szerszych i szybkich możliwości powiększenia obszaru. Nawet gdyby całą ziemię po byłych PGR przejęli rolnicy indywidualni, to nastąpiłoby powiększenie obszaru istniejących gospodarstw o 16,6%, a przecież jest to niemożliwe z różnych względów. Stąd rozwój gospodarstw rodzinnych o wielu funkcjach ekonomicznych staje się zjawiskiem o znamionach prawidłowości ekonomicznej. Potwierdzają to również doświadczenia krajów Europy Zachodniej, gdzie większość gospodarstw rodzinnych, nawet takich, których powierzchnia przekracza 30 ha UR, prowadzi z reguły 2 lub 3 kierunki działalności pozarolniczej. Za wielofunkcyjnym rozwojem polskich gospodarstw, zdaniem Autorki, przemawiają z jednej strony duże ich zasoby pracy i niska ich wydajność, a z drugiej, ogromne i zarazem ciągle niedostateczne wydatki budżetowe na subwencjonowanie rolnictwa. Autorka opowiada się za koniecznością opracowania strategii rozwoju każdej gminy i w ramach tej strategii – rozwiązywaniem w sposób długofalowy jej problemów, w tym również wykorzystując rozwój agrobiznesu.

A. Bołtromiuk natomiast na przykładzie gminy w Narewce (woj. białostockie) omówił możliwości rozwoju agrobiznesu z wykorzystaniem lokalnych zasobów przyrody, dodając do wymienionych przez innych autorów kierunków działalności również produkcję żywności ekologicznej.

L. Pałasz przedstawił opracowanie – Przemiany strukturalne w rolnictwie państwowym na przykładzie Pomorza Szczecińskiego, w którym w sposób retrospektywny omówił ewolucję gospodarki państwowej w rolnictwie. Szczególnie dużo miejsca poświęcił sprawom bieżącym, tj. restrukturyzacji PGR, analizując różne formy działania w tym zakresie. Bazując na materiale analitycznym, podał, że w latach 1990–1994 zawarto 4813 umów dzierżawy z osobami fizycznymi i 132 umowy z osobami prawnymi na łączny obszar 120 640 ha z osobami fizycznymi i 69 525 ha z osobami prawnymi. Ponad połowa umów zawartych przez osoby fizyczne dotyczy dzierżawy działek ziemi do 2 ha. Tak więc dzierżawa, jak również sprzedaż (2,6% ziemi przejętej do Zasobów AWRSP) w minimalnym stopniu przyczynia się do poprawy struktury obszarowej gospodarstw indywidualnych. W konkluzji swojego opracowania Autor doszedł do bardzo krytycznych uwag: "... ogólny obraz mienia byłych PGR jest bardzo żałosny. Kombinaty PGR, w których kilka lat wstecz była wzorowa produkcja i przynosiły zysk finansowy, obecnie przedstawiają obraz porzuconych, nie chcianych, zdewastowanych przedsiębiorstw".

Zagadnienie przetwórstwa produktów rolnych, jako działu agrobiznesu, omawiali m.in.: D. Czykier-Wierzba, J. Głusek, S. Makarski i M. Grzybek oraz R. Przygodzka.

D. Czykier-Wierzba w sposób kompleksowy omówiła funkcjonowanie mleczarstwa w warunkach gospodarki rynkowej. Szacuje się, że po urynkowaniu gospodarki spożycie mleka, mięsa i ich przetworów obniżyło się o 30–40%. Autorka starała się wyjaśnić przyczyny tego stanu. Obok cofnięcia dotacji do produktów mlecznych widzi przyczyny w niskiej efektywności polskiego mleczarstwa, niskiej jakości i asortymencie produktów, braku osłon polskiej produkcji przed zalewem rynku produktami subwencjonowanymi. Następnie, Autorka przedstawiła środki przeciwdziałania, do których można zaliczyć: rozwój specjalistycznych gospodarstw, wzrost skali i poprawa jakości oraz efektywności w przetwórstwie, koncentrację podmiotów gospodarczych, restrukturyzację i modernizację zakładów przetwórczych oraz ochronę rynku krajowego przed "zalaniem" subsydiowanymi produktami. Autorka wskazała na ogromne rozproszenie produkcji mleka w Polsce, gdzie w 1993 r. – 455 tys. gospodarstw miało tylko po 1 krowie (tj. 31,1% ogółem gospodarstw posiadających krowy); 470 tys. (tj. 32,%) po 2 krowy; 230 tys. gospodarstw (tj. 15,%) po 3 krowy; 130 tys. gospodarstw (tj. 8,7%) po 4 krowy; 68,4 tys. gospodarstw (tj. 4,75%) po 5 krów; 98,6 tys. gospodarstw (tj. 6,7%) po 6–10 krów, zaś w 10,7 tys. gospodarstw (tj. 0,7%) liczba krów wynosiła 11 i więcej sztuk. W państwach UE natomiast, wśród gospodarstw utrzymujących krowy specjalizuje się w tym kierunku produkcji: w Wielkiej Brytanii – 76,2% gospodarstw; w Holandii – 72%; w Danii – 58%; w RFN zaś – 54%. W Polsce natomiast jedynie 7,4% gospodarstw utrzymujących krowy ma ich powyżej 6 sztuk.

Zagadnienie bazy surowcowej mleczarstwa podjął również **J. Głusek** na przykładzie Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Węgrowie (woj. siedleckie). Z powodu niedorozwoju bazy surowcowej niskie jest wykorzystanie zdolności produkcyjnej mleczarni i tak; w 1992 r. – 41,2%; 1993 r. – 51,8% i w 1994 r. – 27%. Byłoby jeszcze mniejsze gdyby nie przerzuty mleka z innych zakładów mleczarskich, które to w kolejnych latach stanowiło: 40,5%; 49,5% i 15,3% globalnego skupu. Aby przeciwdziałać temu negatywnemu zjawisku w skupie mleka, Zakład Mleczarski prowadzi takie działania, jak m.in.:

- poszukiwanie gospodarstw rozwojowych nadających się do specjalizacji w produkcji;
- zaopatrywanie rolników, w tym przede wszystkim rozwijających specjalizację w produkcji mleka, w materiał hodowlany, w schładzarki do mleka, dojarki elektryczne, preparaty mlekozastępcze itp.; na zakup schładzarek i dojarek Zakład Mleczarski udziela rolnikom niskooprocentowanych kredytów;
- organizowanie szkoleń rolników w zakresie prawidłowego utrzymania i żywienia zwierząt, higienicznych warunków pozyskiwania mleka itp.;
- rozwijanie skupu mleka autocysternami (ok. 70% skupowanego mleka).

S. Makarski i **M. Grzybek** omówili przetwórstwo rolno-spożywcze małej skali na wsi południowo-wschodniej Polski. Traktują je jako przejaw przedsiębiorczości i

źródło alternatywnych dochodów rolników. Zdaniem Autorów silne motywacje do przedsiębiorczości w środowiskach wiejskich tkwią w tym, że:

- każdy indywidualnie musi dbać o swoje dochody;
- spełnianie aspiracji konsumpcyjnych i cywilizacyjnych rolników możliwe jest tylko drogą budowy lepszego życia na wsi na fundamentach zwiększania gospodarności i samoorganizowania się w tym celu;
- sztuka gospodarowania nie polega na masie wytwarzanych produktów, lecz tylko takiej ich ilości, jakości i strukturze, na które oczekuje rynek, i po cenie, jaką jest gotów zapłacić odbiorca;
- warunkiem rozwoju rolnictwa w wielu gminach jest konieczność zróżnicowania ich ekonomii, co oznacza rozwój zarówno związanych z rolnictwem, jak i pozarolniczych działań gospodarczych.

Wszechstronny rozwój terenów wiejskich wymaga usprawnienia polityki rolnej. Jednym bowiem z najważniejszych obecnie problemów wsi nie jest dalszy wzrost produkcji rolnej, ale tworzenie nowych miejsc pracy dla bezrobotnych, między innymi poprzez rozwój przetwórstwa płodów rolnych; przewyciężenie gospodarczej recesji, społecznej bierności oraz degradacji rolnictwa i obszarów wiejskich wymaga zapoczątkowania całkowicie nowej filozofii rozwojowej, której podstawę musi stanowić zasada zrównoważonego, harmonijnego rozwoju miast i obszarów wiejskich.

Spośród badanych 168 gmin woj. rzeszowskiego, tarnowskiego, krośnieńskiego i przemyskiego, dominują gminy, w których występują inicjatywy gospodarcze związane z przetwórstwem rolno-spożywczym. W układzie województwa przedsięwzięcia gospodarcze ujawniają się w największym stopniu w woj. rzeszowskim (3,3 jednostek na gminę) i w woj. tarnowskim (2,9 jednostek na gminę). Natomiast w woj. krośnieńskim i przemyskim przypada po dwie jednostki na gminę. Najpowszechniej w badanym regionie występuje działalność związana z przemiałem zbóż, przetwórstwem mięsa i wypiekami pieczywa.

Według zaś **R. Przygodzkiej** w woj. białostockim największą część jednostek gospodarczych grupują: przemysł piekarski, mięsny, młynarski, makaronowy, cukierniczy, napojów mineralnych i bezalkoholowych oraz mleczarski.

Znakomitą większość tych jednostek stanowią małe i większe firmy, powstałe z udziałem kapitału prywatnego. Wysokie marże przetwórcze przyciągnęły kapitał do sfery przemysłu spożywczego oraz obrotu rolno-spożywczego.

A. Mirończuk podjęła zagadnienie wpływu stanu infrastruktury na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Rozwój przedsiębiorczości jest lokalnie zdeteminowany przez:

- sprawność władz lokalnych;
- poziom bezrobocia;
- sprawność instytucji wiejskich.

Jednocześnie z rozwojem infrastruktury występuje rozwój przedsiębiorczości, co udowadnia na przykładzie gminy Mrozy (o korzystnej infrastrukturze) i gminy

Wodynie (o niekorzystnej infrastrukturze) z woj. siedleckiego. Do oceny stanu infrastruktury zastosowała metodę klasyfikacyjno-punktową. Poziom przedsiębiorczości zmierzyła liczbą pracującej ludności w wieku produkcyjnym i różnorodnością przedsięwzięć gospodarczych na terenach obu gmin. W wyniku badań doszła do wniosku, że im lepiej rozwinięta jest infrastruktura techniczna i społeczna, tym wyższy jest poziom przedsiębiorczości w postaci wyższej stopy aktywnych zawodowo i większej liczby i różnorodności przedsięwzięć gospodarczych.

Z kolei **M. Niewęglowski** podjął zagadnienie roli banku spółdzielczego w rozwoju przedsiębiorczości lokalnej. Zagadnienie to rozpatrzył na przykładzie Banku Spółdzielczego w Siedlcach. W wyniku badań stwierdził, że znajomość sytuacji gminy przez bank, jest wykorzystywana w zakresie kredytowania. Pozwala na dobre lokowanie pieniędzy lub przedsięwzięcia, które mają lub będą miały w przyszłości lepsze warunki rozwoju, umiejscowienie ich na rynku i gwarancje zwrotu włożonych w nie pieniędzy. Promowanie przedsiębiorczości przez banki za pomocą kredytu jest możliwe gdy:

- kredytobiorca ma prawo wyboru swojego wierzyciela;
- banki mogą oferować klientowi różne rodzaje pożyczek na różnych warunkach, aby stworzyć mu szanse wyboru najkorzystniejszej możliwości;
- mogą zróżnicować warunki kredytowania dla różnych klientów zależnie od ich zdolności kredytowej, podejmowanego przedsięwzięcia, rzetelności w dotychczasowych stosunkach z bankiem;
- mogą zróżnicować sankcje w stosunku do nierzetelnych dłużników zależnie od stopnia ich zadłużenia, przyczyn opóźnień w spłatach, możliwości wyjścia z zadłużenia.

Zagadnienie marketingu produktów żywnościowych podjęło wielu autorów. Na pierwszy plan z tej grupy referatów wysunęło się opracowanie **S. Urbana** – Wybrane problemy marketingu produktów spożywczych. W handlu żywnością, zdaniem Autora, coraz szersze zastosowanie znajduje marketing. Najogólniej biorąc marketing oznacza wprowadzenie na rynek produktów lub usług. Jest to zespół zintegrowanych działań mających kształtować produkcję, obrót towarowy i usługi z punktu widzenia potrzeb rynku krajowego i zagranicznego. Autor omówił szeroko składniki marketingu mix (produkt, opakowanie, cena, promocja i dystrybucja), a następnie marketing jakościowy, gdzie podkreślił, że w warunkach gospodarki rynkowej producenci powinni zwracać szczególną uwagę na:

- dbałość o ekologiczność i jakość oferowanych produktów spożywczych;
- ich zdrowotność;
- krytykę ze strony nabywców, szczególnie dotyczącą użytkowanych produktów i zawierającą propozycje nowych produktów, możliwość podaży produktów (własnych i konkurencyjnych);
- pozytywną ocenę smaku niektórych produktów;
- zadowolenie konsumentów.

J. Danlami omówił relację cen owoców i warzyw do wybranych produktów rolnych w latach 1989–1993; **A. Olszańska** – Wybrane relacje wielkości i cen skupu żywca wieprzowego i wołowego w latach 1991–1994; **W. Szopiński** – Rynkowe uwarunkowania obrotu jabłkami; **K. Szlachta** zaś – Uwarunkowania rozwoju rynku ziemniaków w Polsce. Wszystkie opracowania są bogato liczbowo udokumentowane i stanowią cenną pozycję w marketingu produktów żywnościowych.

Ważne miejsce w obradach konferencji zajęły zagadnienia spółdzielczości wiejskiej. Opracowania z tego zakresu przedstawili: **B. Kożuch** – Rola spółdzielczości w rozwoju agrobiznesu; **A. Kożuch** – Jednostki gospodarcze kółek rolniczych w agrobiznesie; **M. Woźniak** i **W. Lazur** – Teraźniejszość i szanse rozwoju spółdzielczości rolniczej w kompleksie agrobiznesu; **M. Wójcik-Augustyniak** – Analiza zmian zachodzących w OSM w Siedlcach w latach 1990–1992 z uwzględnieniem skuteczności funkcjonowania systemu motywacyjnego; **G. Ślusarz** – Spółdzielczość rolnicza w Danii jako element stabilizacji rolnictwa i wielofunkcyjnego rozwoju wsi; **D. Mierzwa** – Funkcja ekonomiczna i miejsce rolniczych przedsiębiorstw spółdzielczych w organizacji sektora rolno-spożywczego we Francji.

Wszyscy autorzy podkreślają znaczącą rolę spółdzielczości w rozwoju różnych agregatów agrobiznesu w Polsce oraz Danii i Francji. Równocześnie podkreślono popełnione błędy w rozwoju spółdzielczości w Polsce w przeszłości. Procesy dostosowawcze naszej gospodarki, jak podkreśla B. Kożuch, do wymogów rynku uświadamiają potrzebę nowego usytuowania spółdzielni wiejskich i innych zrzeszeń względem gospodarstw rolnych. Innymi słowy w przyszłości należy kształtować relacje pomiędzy spółdzielniami a ich członkami.

Z innych opracowań (krajowych) na uwagę zasługują: **L. Kuczek** i **J. Żmija** – Ekonomiczne kryteria terminu zbioru ziemniaków; **J. Gniewek** i **A. Krasnodębski** – Projektowanie rozwoju przedsiębiorstw.

Goście zagraniczni przedstawili w sumie 13 opracowań. Są to:

Z Białorusi

- **W.S. Obuchowicz, E.A. Pietrowicz**: Stan i problemy rozwoju produkcji zwierzęcej w Republice Białoruś;
- **W.J. Roszczenko, W.S. Obuchowicz**: Marketing w agrobiznesie, towarowa strategia w okresie przejścia do gospodarki rynkowej.

Z Czech

- **J. Homolka, J. Homolkova**: Prawne i ekonomiczne problemy transformacji spółdzielni produkcyjnych do gospodarki rynkowej w Czeskiej Republice;
- **J. Hron**: Zmiany strukturalne w rolnictwie Czeskiej Republiki.

Z Estonii

- **I. Kernet, H. Metsa, E. Tomson**: Wpływ reform w rolnictwie i na wsi na agrobiznes w Estonii;

- **A. Metsa**: Przedsiębiorstwa farmerskie;
- **T. Ohvril**: Estoński rynek produktów żywnościowych w okresie transformacji;
- **E. Wisberg, W. Parts**: Wybrane problemy organizacji zmian decyzji w przedsiębiorstwach rolniczych Estonii.

Z Jugosławii

- **L. Michajlović**: Ekonomiczne uwarunkowania i problemy rozwoju rolnictwa w Serbskiej Republice Jugosławii.

Z Rosji

- **A.D. Władyka, M.T. Moroz**: Problemy rozwoju agrobiznesu w Rosji.

Ze Słowacji

- **V. Gozora**: Pozycja rolniczych przedsiębiorstw w zmiennym rynkowym środowisku;
- **J. Repka**: Trendy rozwoju przetwórstwa mleka;
- **D. Šimo**: Produkcja i sprzedaż pszenicy oraz jęczmienia w warunkach Słowacji.

Wszystkie omówione i wymienione wyżej opracowania znalazły się w materiałach konferencji pt: "Agrobiznes – stan i możliwości rozwoju" wydanych w nakładzie 100 egzemplarzy.